Arabian Journal of Science

ISSN:2308-5703

Impact factor:13.5 *International Multidisciplinary Online Journal* October, 2026

DEONTOLOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA TALABALARDA ZAMONAVIY KASBIY KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

METHODOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF MODERN PROFESSIONAL SKILLS IN STUDENTS BASED ON DEONTOLOGICAL APPROACHES

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ У СТУДЕНТОВ СОВРЕМЕННЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ НАВЫКОВ, ОСНОВАННАЯ НА ДЕОНТОЛОГИЧЕСКИХ ПОДХОДАХ

Babadjanova Gulchehra Baxtiyarovna
Alfraganus University tibbiyot kafedrasi katta o'qituvchisi
doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.23358939

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik deontologiyaning mazmun-mohiyati, o‘qituvchining kasbiy-axloqiy mas’uliyati hamda ta’lim jarayonida o‘quvchi shaxsining qadr-qimmatini hurmat qilish tamoyillari tahlil qilingan. O‘quvchining o‘zlashtirishidagi qiyinchiliklar sababli jamoat oldida tanqid qilinishi bilan bog‘liq pedagogik vaziyat keys-stadi yondashuvi asosida o‘rganilib, uning o‘quvchining psixologik holati, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va ta’limiy motivatsiyasiga ehtimoliy ta’siri yoritilgan. Shuningdek, mazkur vaziyat pedagogik takt, adolat, xolislik, insonparvarlik va kasbiy mas’uliyat tamoyillari nuqtayi nazaridan tahlil etilgan. Muammoni bartaraf etishga qaratilgan pedagogik yechimlar, jumladan, individual yondashuv, konstruktiv fikr-mulohaza, psixologik xavfsiz ta’lim muhitini yaratish hamda pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqola xulosalari pedagogik deontologiya tamoyillariga rioya etish o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi ishonchli munosabatlarni mustahkamlash hamda ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini asoslashga yo‘naltirilgan.
Kalit so‘zlar: pedagogik deontologiya, kasbiy-axloqiy mas’uliyat, pedagogik takt, o‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlari, o‘quv motivatsiyasi, psixologik xavfsizlik, pedagogik etika, insonparvarlik, konstruktiv fikr-mulohaza, keys-stadi.

Annotation: this article analyzes the content and essence of pedagogical deontology, the professional and moral responsibility of the teacher and the principles of respect for the dignity of the student's personality in the educational process. The pedagogical situation associated with public criticism of the student due to difficulties in mastering was studied on the basis of the case-stadi approach, and its possible influence on the psychological state, self-confidence and educational motivation of the student was covered. Also, this situation is analyzed from the point of view of the principles of pedagogical tact, Justice, impartiality, humanism and Professional Responsibility. Pedagogical solutions aimed at eliminating the problem have been developed, including recommendations for an individual approach, constructive feedback, the creation of a psychologically safe educational environment and the development of a culture of pedagogical communication. The conclusions of the article are aimed at substantiating the fact that compliance with the principles of pedagogical deontology is important in strengthening the trusting relationship between the teacher and the student, as well as improving the effectiveness of the educational process.
Keywords: pedagogical deontology, professional-moral responsibility, pedagogical tact, teacher and student relations, educational motivation, psychological security, pedagogical ethics, humanism, constructive feedback, keys-stadi.

Zamonaviy uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni hayotga tatbiq etish o'qituvchining kasbiy madaniyati hamda axloqiy mas'uliyatiga alohida talablar qo'ymoqda. Ta'lim jarayoni nafaqat bilim, ko'nikma va malakalarni uzatish, balki o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi yuksak ma'naviy-axloqiy munosabatlarni shakllantirish mexanizmidir. Ushbu murakkab jarayonni ilmiy-nazariy jihatdan tartibga soluvchi eng muhim sohalardan biri bu **pedagogik deontologiya**dir.

Deontologik nazariya o'qituvchining kundalik kasbiy faoliyatida duch keladigan real muammolar, konfliktogen omillar va ziddiyatli vaziyatlarda (keyslarda) o'zining yaqqol amaliy ifodasini topadi. Zamonaviy pedagogik voqelikda muvaffaqiyat ko'p jihatdan nazariy bilimlarning amaliyotga qanday tatbiq etilishiga bog'liq. Deontologik tamoyillar — jumladan, tibbiyot va pedagogikadagi fundamental **"Zarar yetkazmaslik"** (primum non nocere) prinsipi, shaxsning qadr-qimmatini sobitqadamlik bilan hurmat qilish, konfidentsiallikni saqlash hamda gumanistik munosabat — o'qituvchiga har qanday murakkab pedagogik holatda ham adolatli, kasbiy va yuksak insoniy yechim topishga ko'maklashadi.

Pedagogik faoliyat ko'plab subyektlar (o'quvchilar, ota-onalar, hamkasblar va ma'muriyat) kesishadigan dinamik maydon bo'lganligi sababli, unda turli emotsional va psixologik ziddiyatlarning yuzaga kelishi tabiiydir. Amaliy tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, pedagogik xulq-atvorni ratsional boshqarish, kasbiy stress va emotsional yonish sindromining (burnout) oldini olishda deontologik me'yorlar eng ishonchli mexanizm vazifasini bajaradi. O'qituvchining har bir so'zi, intonatsiyasi va harakati o'quvchining psixo-fiziologik holatiga hamda shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatishini hisobga olsak, pedagogik deontologiyaning ilmiy-nazariy asoslarini chuqur o'rganish va amaliyotga tatbiq etish bugungi kunda dolzarb ilmiy-pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Quyida ta'lim jarayonida ko'p uchraydigan uchta murakkab amaliy keys va ularning deontologik tahlili keltirilgan.

Қуйидаги кейс илмий-академик услубда кенгайтирилиб, педагогик деонтология, ўқитувчининг касбий-ахлоқий масъулияти ва ўқувчининг психологик ҳолати нуқтаи назаридан таҳлил қилинди. Матнни илмий мақоланинг амалий-таҳлилий қисмига киритиш мумкин.

1. O‘quvchining o‘zlashtirmasligi va jamoat oldida tanqid qilinishi bilan bog‘liq pedagogik-deontologik keys

Vaziyatning mazmuni va muammoning qo‘yilishi

Ta’lim jarayonida o‘qituvchining kasbiy mahorati nafaqat o‘quv materialini tushuntirish, bilimlarni baholash va o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini aniqlash, balki ular bilan samarali pedagogik munosabatlarni o‘rnatish, shaxsiy qadr-qimmatini hurmat qilish hamda psixologik jihatdan xavfsiz ta’lim muhitini yaratishda ham namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, o‘quvchining bilimlarni o‘zlashtirishida qiyinchiliklar kuzatilgan vaziyatlarda pedagogning kasbiy-axloqiy pozitsiyasi, hissiy holatini boshqarish qobiliyati va pedagogik taktga rioya qilishi alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur masalani pedagogik deontologiya nuqtayi nazaridan tahlil qilish uchun quyidagi vaziyatni ko‘rib chiqamiz.

Matematika fani o‘qituvchisi dars davomida yangi mavzuni tushuntirib, o‘quvchilarning bilimlarini mustahkamlash maqsadida ulardan birini doskaga masala yechish uchun taklif qiladi. Biroq o‘quvchi uy vazifasini bajarmagani va yangi mavzuning mazmunini yetarli darajada anglamagani sababli berilgan topshiriqni mustaqil ravishda bajara olmaydi. Ushbu holat o‘qituvchi tomonidan o‘quvchining bilimlaridagi mavjud bo‘shliqlarni aniqlash va unga zarur pedagogik yordam ko‘rsatish uchun imkoniyat bo‘lishi mumkin edi. Ammo o‘qituvchi vaziyatga hissiy munosabat bildirib, o‘quvchini butun sinf oldida keskin tanqid qiladi va uning shaxsiy xususiyatlarini kamsituvchi iboralarni qo‘llaydi.

Jumladan, o‘qituvchi: “Sening kallangga qachon ilm kiradi? Shunchalik ham dangasa va qobiliyatsiz bo‘ladimi? Hamma tushundi, sen esa sinfning sharmandasisan, ota-onangni maktabga olib

kelasan", — deya o‘quvchining bilim darajasini emas, balki uning shaxsini kamsituvchi munosabatni namoyon etadi. Natijada o‘quvchi sinfdoshlari oldida noqulay vaziyatga tushib, uyalish va ruhiy iztirobni boshdan kechiradi, ko‘ziga yosh olib o‘z joyiga o‘tiradi. Mazkur hodisadan keyin uning matematika faniga bo‘lgan qiziqishi pasayadi, darsdagi faolligi susayadi va o‘qituvchi bilan muloqot qilishga nisbatan salbiy munosabat shakllana boshlaydi.

Ushbu vaziyatning mohiyati shundaki, o‘quvchining bilimlarni o‘zlashtirishidagi qiyinchilik pedagog tomonidan rivojlantiruvchi ta'limiy vazifaga aylantirilishi o‘rniga, jazolash va shaxsiy kamsitish vositasi sifatida qabul qilingan. Natijada o‘quvchining ta'limiy ehtiyojlari, individual imkoniyatlari va psixologik holati e'tibordan chetda qolgan.

Vaziyatning pedagogik-deontologik tahlili

Mazkur keys pedagogik deontologiyaning asosiy tamoyillari — inson qadr-qimmatini hurmat qilish, adolat, xolislik, mas'uliyat, pedagogik takt, kasbiy o‘zini o‘zi boshqarish va ta'lim oluvchining manfaatlarini himoya qilish nuqtayi nazaridan tahlil qilinishi mumkin.

Birinchidan, o‘quvchining shaxsiy qadr-qimmatini hurmat qilish tamoyilining buzilishi. Pedagogik faoliyatda o‘quvchining xatti-harakatlari, o‘quv topshiriqlarini bajarishi va bilimlarni o‘zlashtirish darajasi muhokama qilinishi mumkin. Biroq bu jarayon o‘quvchining shaxsini kamsitish, uning qobiliyatiga nisbatan salbiy hukm chiqarish yoki sinfdoshlari oldida obro‘sizlantirish shaklida amalga oshirilmasligi kerak. O‘qituvchining "qobiliyatsiz" va "sinfning sharmandasi" kabi iboralarni ishlatishi o‘quvchining individual xatosini uning shaxsiy sifatlari bilan tenglashtirishga olib keladi. Bunday munosabat pedagogik muloqotning insonparvarlik mohiyatiga zid bo‘lib, ta'lim oluvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchiga salbiy ta'sir ko‘rsatishi mumkin.

Ikkinchidan, pedagogik adolat va xolislik tamoyillariga rioya etilmaganligi. O‘quvchining uy vazifasini bajarmagani yoki masalani yecha olmagani muayyan sabablar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Masalan, mavzuning murakkabligi, oldingi bilimlardagi bo‘shliqlar, mustaqil ishlash ko‘nikmalarining yetarli shakllanmaganligi, oilaviy sharoit yoki boshqa individual omillar bunga ta'sir qilishi ehtimoldan xoli emas. Shu sababli pedagog o‘quvchining o‘zlashtirishidagi qiyinchilikni chuqurroq o‘rganishi va vaziyatni bir tomonlama baholashdan saqlanishi lozim. Barcha o‘quvchilarning bilim olish imkoniyatlari, o‘rganish sur'ati va ehtiyojlari bir xil bo‘lmasligini hisobga olish pedagogik adolatning muhim shartidir.

Uchinchidan, pedagogik takt va kasbiy muloqot madaniyatining yetarli namoyon etilmaganligi. Pedagogik takt o‘qituvchidan turli ta'limiy vaziyatlarda maqbul munosabat usulini tanlash, o‘z hissiyotlarini boshqarish va o‘quvchining sha'ni hamda qadr-qimmatiga zarar yetkazmasdan talabchanlikni namoyon etishni talab qiladi. Ko‘rib chiqilayotgan vaziyatda o‘qituvchi o‘zining noroziligini konstruktiv fikr-mulohaza orqali ifodalash o‘rniga, haqoratli va kamsituvchi iboralardan foydalangan. Bu esa ta'lim jarayonida o‘zaro hurmatga asoslangan muloqotning buzilishiga sabab bo‘lgan. Pedagogning talabchanligi o‘quvchiga nisbatan qo‘pollik bilan emas, balki aniq talablar, asoslangan baholash va rivojlantiruvchi tavsiyalar bilan namoyon bo‘lishi kerak.

To‘rtinchidan, pedagogning psixologik xavfsiz ta'lim muhitini ta'minlash borasidagi mas'uliyati. Ta'lim oluvchi xato qilish, savol berish, o‘z fikrini bildirish va tushunmagan jihatlarini aniqlashtirish imkoniyatiga ega bo‘lgan muhitda o‘quv faoliyatida faolroq ishtirok etishi mumkin. Aksincha, xatolari uchun omma oldida kamsitilishidan qo‘rqadigan o‘quvchi savollarga javob berishdan, doskaga chiqishdan yoki mustaqil fikr bildirishdan qochishi ehtimoli ortadi. Mazkur holatda o‘qituvchining munosabati nafaqat muayyan o‘quvchining hissiy holatiga, balki butun sinfdagi psixologik muhitga ham ta'sir ko‘rsatishi mumkin. Sinfdoshlar ushbu hodisani kuzatish orqali xato qilish salbiy munosabatga sabab bo‘lishi haqidagi tasavvurni shakllantirishi mumkin.

Beshinchidan, o‘quv motivatsiyasi va fanga bo‘lgan munosabatning o‘zgarishi. O‘quvchining ta'limga bo‘lgan qiziqishi faqat fan mazmuni yoki baholash natijalari bilan belgilanmaydi; o‘qituvchi

bilan munosabat, muvaffaqiyatga erishish imkoniyatiga ishonch va sinfdagi hissiy muhit ham muhim ahamiyatga ega. O‘quvchi takroran salbiy baholash yoki kamsituvchi munosabatga duch kelsa, o‘z qobiliyatiga nisbatan shubha paydo bo‘lishi, muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqishi va topshiriqlardan qochishi mumkin. Mazkur keysda o‘quvchining matematika faniga qiziqishi pasaygani qayd etilgan bo‘lib, bu holat pedagogik munosabat va ta’limiy motivatsiya o‘rtasidagi ehtimoliy bog‘liqlikni ko‘rsatadi. Biroq motivatsiyadagi o‘zgarishni faqat bitta hodisa bilan izohlash uchun qo‘shimcha kuzatuv va ma’lumotlar talab etiladi.

Vaziyatning ehtimoliy oqibatlari

Mazkur pedagogik vaziyatning oqibatlarini individual, ijtimoiy va ta’limiy darajalarda ko‘rib chiqish mumkin.

Individual darajada o‘quvchida uyat, xavotir, o‘ziga ishonchsizlik va o‘z imkoniyatlarini past baholash kabi hissiy reaksiyalar yuzaga kelishi mumkin. Agar bunday munosabat muntazam takrorlansa, o‘quvchining o‘quv faoliyatiga bo‘lgan ishtiyoqi pasayishi va o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklari yanada kuchayishi ehtimoli mavjud.

Ijtimoiy darajada o‘quvchining sinfdoshlari bilan munosabatlari murakkablashishi, u o‘zini jamoada noqulay his qilishi yoki boshqalarning salbiy munosabatidan xavotirlanishi mumkin. Shu bilan birga, bunday hodisalar sinfda o‘zaro hurmat va hamkorlik madaniyatining rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi ehtimoldan xoli emas.

Ta’limiy darajada esa o‘quvchining darsdagi faolligi, savol berishga tayyorligi, mustaqil fikrlashi va murakkab topshiriqlarni bajarishga intilishi susayishi mumkin. Natijada o‘qituvchining dastlabki maqsadi — o‘quvchining bilimlarini mustahkamlash va o‘zlashtirish darajasini oshirish — aks natijaga olib kelishi ehtimoli paydo bo‘ladi. Demak, o‘quvchini kamsitish orqali intizom o‘rnatishga urinish ta’limiy muammoni bartaraf etish o‘rniga, uning chuqurlashishiga sharoit yaratishi mumkin.

Pedagogik deontologiya nuqtayi nazaridan maqbul yechimlar

Mazkur vaziyatda pedagogning vazifasi o‘quvchining xatosini jazolash bilan cheklanmasdan, uning kelib chiqish sabablarini aniqlash va bilimlarni o‘zlashtirishiga ko‘maklashishdan iborat bo‘lishi lozim. Buning uchun, avvalo, o‘qituvchi o‘z hissiyotlarini boshqarishi, o‘quvchining sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilgan holda vaziyatga xolis yondashishi zarur.

Birinchi navbatda, o‘qituvchi o‘quvchiga sinf oldida kamsituvchi munosabat bildirganini anglab, zarur bo‘lsa, undan uzr so‘rashi va pedagogik muloqotda o‘zaro hurmat tamoyilini tiklashi kerak. Bunday yondashuv pedagogning obro‘sini pasaytirmaydi, aksincha, uning kasbiy mas’uliyati va xatolarini tan olish madaniyatini namoyon etadi.

Ikkinchidan, o‘qituvchi o‘quvchi bilan individual suhbat o‘tkazib, uy vazifasining bajarilmaganligi va mavzuni o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklarning sabablarini aniqlashi lozim. Suhbat davomida ayblash va tahdid qilish o‘rniga, o‘quvchining fikrini tinglash, muammolarini aniqlashtirish va zarur yordam turini belgilash maqsadga muvofiqdir.

Uchinchidan, mavzuni o‘zlashtirishda qiynalayotgan o‘quvchiga bosqichma-bosqich tushuntirish, qo‘shimcha mashqlar, individual topshiriqlar va shakllantiruvchi baholash usullaridan foydalanish tavsiya etiladi. Bunda kichik yutuqlarni e’tirof etish, aniq va konstruktiv fikr-mulohaza berish hamda o‘quvchining o‘z imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchini mustahkamlash muhimdir.

To‘rtinchidan, o‘qituvchi butun sinfda xatoga o‘rganish jarayonining tabiiy qismi sifatida munosabat bildiriladigan, savol berish va yordam so‘rash rag‘batlantiriladigan muhitni shakllantirishi zarur. Bu yondashuv o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, o‘quv jarayonida faol ishtirok etishi va o‘z bilimlarini takomillashtirishga intilishini qo‘llab-quvvatlaydi.

Beshinchidan, agar o‘quvchining o‘zlashtirishidagi qiyinchiliklar davom etsa, vaziyatga maktab psixologi, sinf rahbari va zarur hollarda ota-onalarni jalb etgan holda hamkorlikda yondashish mumkin. Bunda o‘quvchining manfaatlari, shaxsiy daxlsizligi va yoshiga xos psixologik xususiyatlari hisobga

olinishi, ota-onalar bilan muloqot esa ayblash yoki jazolash maqsadida emas, balki muammoni birgalikda hal etish uchun tashkil qilinishi lozim.

Muhokama uchun savollar

1. O‘qituvchining mazkur vaziyatdagi xatti-harakatlari pedagogik deontologiyaning qaysi tamoyillariga zid?
2. O‘quvchining bilimlarni o‘zlashtirishidagi qiyinchilikni aniqlash va bartaraf etishda pedagog qanday kasbiy-axloqiy yondashuvlardan foydalanishi kerak?
3. O‘quvchini jamoat oldida tanqid qilish uning psixologik holati, o‘quv motivatsiyasi va sinfdagi ijtimoiy munosabatlariga qanday ta’sir ko‘rsatishi mumkin?
4. Pedagogning kasbiy obro‘sini saqlagan holda o‘quvchi bilan buzilgan munosabatlarni tiklashning qanday usullari mavjud?
5. Ushbu vaziyatda o‘qituvchining kasbiy mas’uliyati, pedagogik takti va hissiy o‘zini o‘zi boshqarish qobiliyatini rivojlantirish uchun qanday choralar ko‘rish lozim?

Xulosa

Tahlil etilgan keys pedagogik faoliyatda o‘quvchining o‘zlashtirish darajasini baholash va uning shaxsiy qadr-qimmatini hurmat qilish o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash zarurligini ko‘rsatadi. Pedagogik deontologiya nuqtayi nazaridan, o‘qituvchining kasbiy burchi nafaqat bilim berish va ta’limiy talablarni bajarishni nazorat qilish, balki ta’lim oluvchining huquqlarini hurmat qilish, uning psixologik xavfsizligini ta’minlash va rivojlanishi uchun maqbul sharoit yaratishni ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli o‘quvchining xatosiga nisbatan kamsituvchi munosabat emas, balki tushuntirish, qo‘llab-quvvatlash, konstruktiv fikr-mulohaza va individual pedagogik yordam asosida yondashish maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, pedagogik deontologiya tamoyillariga rioya etish o‘qituvchining kasbiy madaniyatini namoyon etish bilan birga, ta’lim jarayonida o‘zaro ishonch, adolat va insonparvarlik muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. O‘qituvchining har bir pedagogik qarori o‘quvchining bilim olish faoliyati, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va ta’limga munosabatiga ta’sir ko‘rsatishi mumkinligini anglash kasbiy mas’uliyatning muhim ko‘rsatkichidir. Demak, o‘quvchini jazolashga emas, uning rivojlanishiga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuvni tanlash deontologik jihatdan asoslangan va ta’limiy maqsadlarga muvofiq qaror hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Bentham, J. Deontology; or, The Science of Morality. Vol. 1–2. — London: Longman, Rees, Orme, Browne, Green, and Longman, 1834.
2. Strike, K. A., Soltis, J. F. The Ethics of Teaching. 5th ed. — New York: Teachers College Press, 2009. — 176 p.
3. UNESCO. Recommendation concerning the Status of Teachers. — Paris: UNESCO, 1966. — URL: https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-concerning-status-teachers
4. UNESCO. Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel. — Paris: UNESCO, 1997. — URL: https://www.unesco.org/en/higher-education/1997recommendation
5. Beauchamp, T. L., Childress, J. F. Principles of Biomedical Ethics. 8th ed. — New York: Oxford University Press, 2019.